

Review Paper/Pregledni rad

<https://doi.org/10.62598/1stBRIDGE.018>

INCLUSION IN THE EDUCATION SYSTEM OF BOSNIA AND HERZEGOVINA: BETWEEN LEGAL FRAMEWORKS AND ACTUAL PRACTICE

INKLUZIJA U OBRAZOVNOM SUSTAVU BOSNE I HERCEGOVINE: IZMEĐU ZAKONSKIH RJEŠENJA I STVARNE PRAKSE

Karolina ZEČEVIĆ^{1*}, Ajla MAHMUTOVIĆ BABIĆ²

¹JU Osnovna škola "Sveti Sava" Brod, Vuka Karadžića 66, Bosna i Hercegovina

²JU Centar za socijalni rad Cazin, Viteške 38/1 Cazin, Bosna i Hercegovina,

ajla_mahmutovic@outlook.com

*Corresponding author/*Dopisni autor: ajla_mahmutovic@outlook.com

Abstract: *The aim of this paper is to analyze the normative, legal, and legislative foundations of inclusive education in Bosnia and Herzegovina and to examine the manner of their implementation in educational practice. The paper is based on an analysis of existing legal regulations, strategic documents, and relevant reports of domestic and international institutions, with a particular focus on the advantages and limitations of the current system. The results of the analysis indicate that the principles of inclusion are formally integrated into educational policies at all levels of government, but their application in practice remains inconsistent. The most common obstacles relate to the lack of qualified staff, insufficient teacher training, limited material resources, and underdeveloped support mechanisms for students with special educational needs. Despite the existence of an adequate normative framework, it is necessary to further improve systemic support, intersectoral cooperation, and professional development of teachers in order to ensure quality and sustainable inclusion in the educational system of Bosnia and Herzegovina.*

Keywords: *inclusive education, Bosnia and Herzegovina, normative framework, entity-level policy, inclusion practice*

Sažetak: *Cilj ovoga rada jest analizirati normativne, pravne i zakonske osnove inkluzivnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini te sagledati način njihove implementacije u obrazovnoj praksi. Rad se temelji na analizi važećih zakonskih propisa, strateških dokumenata i relevantnih izvješća domaćih i međunarodnih institucija, s posebnim osvrtom na prednosti i ograničenja postojećega sustava. Rezultati analize upućuju na to da su načela inkluzije formalno integrirana u obrazovne politike na svim razinama vlasti, ali da njihova primjena u praksi ostaje neujednačena. Najčešće prepreke odnose se na nedostatak stručnoga kadra, nedovoljnu edukaciju nastavnika, ograničene materijalne resurse i nedovoljno razvijene mehanizme potpore učenicima s posebnim obrazovnim potrebama. Unatoč postojanju adekvatnoga normativnog okvira, nužno je dodatno unaprijediti sustavnu potporu, međusektorsku suradnju i profesionalni razvoj stručnoga kadra kako bi se osigurala kvalitetna i održiva inkluzija u obrazovnom sustavu Bosne i Hercegovine.*

Ključne riječi: *inkluzivno obrazovanje, Bosna i Hercegovina, normativni okvir, entitetska politika, praksa inkluzije*

1. UVOD

Inkluzivno obrazovanje predstavlja jedno od temeljnih načela suvremenih obrazovnih sustava usmjerenih na ostvarivanje jednakih prava i mogućnosti za svu djecu, neovisno o njihovim individualnim razlikama, sposobnostima ili teškoćama u razvoju. Prema Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom, inkluzivno obrazovanje podrazumijeva uklanjanje prepreka u učenju i osiguravanje punog sudjelovanja djece u redovitom obrazovnom sustavu, uz prilagodbu nastavnih metoda, sadržaja i okruženja (United Nations, 2006). UNESCO dodatno naglašava da inkluzija ne predstavlja samo fizičku integraciju učenika u školu, već proces sustavnih promjena usmjerenih na jednakost, participaciju i kvalitetu obrazovanja za sve učenike (UNESCO, 2017).

Bosna i Hercegovina, kao država složene administrativno-političke strukture, provodi inkluzivno obrazovanje kroz tri zasebna obrazovna sustava: u Federaciji Bosne i Hercegovine, Republici Srpskoj i Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine. Ovakva organizacija rezultira različitim normativnim rješenjima, ali i neujednačenim stupnjem primjene inkluzivnih načela u praksi. Iako su temeljna prava na obrazovanje i nediskriminaciju zajamčena međunarodnim konvencijama koje je Bosna i Hercegovina ratificirala, njihova operacionalizacija u obrazovnim politikama i školskim praksama i dalje predstavlja izazov (UNESCO, 2020).

U Federaciji Bosne i Hercegovine inkluzivno obrazovanje regulirano je zakonima o osnovnom i srednjem obrazovanju na kantonalnoj razini, uz oslanjanje na Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini. Ovi dokumenti formalno prepoznaju pravo djece s teškoćama u razvoju na obrazovanje u redovitim školama, uz osiguravanje individualiziranih pristupa i stručne podrške (Vijeće ministara BiH, 2003). Međutim, istraživanja upućuju na to da su zakonske odredbe često nedovoljno operacionalizirane, a njihova provedba uvelike ovisi o financijskim i kadrovskim kapacitetima pojedinih kantona (VRIFBiH, 2024).

U Republici Srpskoj inkluzivno obrazovanje regulirano je Zakonom o osnovnom vaspitanju i obrazovanju, koji predviđa obrazovanje djece s posebnim obrazovnim potrebama u redovitim školama uz stručnu podršku i individualizirane obrazovne planove. Ipak, praksa pokazuje da je provedba inkluzije neravnomjerna, osobito u manjim sredinama, gdje često nedostaje stručni kadar i sustavna podrška (UNICEF BiH, 2021).

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine, kao administrativno posebna jedinica, razvija vlastite obrazovne politike koje kombiniraju elemente entitetskih rješenja i međunarodnih preporuka. Iako su formalno uspostavljeni mehanizmi za inkluziju, u praksi su i dalje prisutni izazovi u području profesionalne podrške, edukacije nastavnika i osiguravanja materijalnih resursa (OSCE, 2020).

Unatoč postojanju normativnih pretpostavki, brojna istraživanja ukazuju na jaz između propisa i njihove stvarne primjene u školama. Učitelji često navode nedovoljnu stručnu osposobljenost za rad s djecom s posebnim obrazovnim potrebama, nedostatak asistenata u nastavi te neadekvatnu institucionalnu podršku kao ključne prepreke uspješnoj inkluziji (UNICEF BiH, 2021; OSCE, 2020).

Pozitivni pomaci zabilježeni su kroz uvođenje Indeksa inkluzije, koji omogućuje školama samoprocjenu i razvoj inkluzivne školske kulture, kao i kroz projekte međunarodnih organizacija usmjerene na jačanje kapaciteta nastavnika i školskih uprava (OSCE, 2020). Ipak, istraživanja pokazuju da se inkluzija često svodi na formalno uključivanje učenika u redovite razrede, bez dostatne individualizacije nastavnog procesa i sustavne podrške (UNESCO, 2017).

Cilj ovoga rada jest analizirati normativne, pravne i zakonske okvire inkluzivnog obrazovanja i odgoja u Bosni i Hercegovini, s posebnim osvrtom na Federaciju Bosne i Hercegovine, Republiku Srpsku i Brčko Distrikt, te sagledati načine njihove primjene u praksi. Poseban naglasak stavlja se na identifikaciju prednosti i nedostataka postojećeg sustava inkluzije, kao i na mogućnosti njegova unaprjeđenja u skladu s međunarodnim standardima i suvremenim pedagoškim pristupima.

Rad je koncipiran kao pregledni rad temeljen na kvalitativnoj analizi relevantnih normativnih, strateških i analitičkih dokumenata. U analizu su uključeni zakoni o obrazovanju, pedagoški standardi i smjernice nadležnih institucija, kao i izvješća međunarodnih organizacija (UNESCO, UNICEF, OSCE) te znanstveni i stručni radovi koji se bave problematikom inkluzivnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini.

Analiza je provedena komparativnim pristupom, pri čemu su normativna rješenja i praksa inkluzije razmatrani odvojeno za Federaciju Bosne i Hercegovine, Republiku Srpsku i Brčko Distrikt. Takav pristup omogućio je uočavanje sličnosti i razlika među sustavima, kao i identifikaciju specifičnih izazova i potencijala za unaprjeđenje inkluzivne prakse.

2. KOMPARATIVNA ANALIZA INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI

2.1. Inkluzivno obrazovanje u Federaciji Bosne i Hercegovine

U Federaciji Bosne i Hercegovine (FBiH) inkluzija je formalno prepoznata kao sastavni dio obrazovne politike, međutim njezina provedba u praksi i dalje je obilježena brojnim sustavnim, organizacijskim i kadrovskim izazovima. Posebnu specifičnost predstavlja složena administrativna struktura Federacije BiH, u kojoj je obrazovanje u nadležnosti kantona, što izravno utječe na ujednačenost i kvalitetu provedbe inkluzivnih politika.

Inkluzivno obrazovanje u Federaciji BiH temelji se na međunarodnim dokumentima koje je Bosna i Hercegovina ratificirala, među kojima su najznačajniji Konvencija o pravima djeteta (United Nations, UN, 1989), Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (UN, 2006) i Salamanca deklaracija (UNESCO, 1994). Ovi dokumenti obvezuju državu na osiguravanje pristupa kvalitetnom obrazovanju za svu djecu, uključujući i djecu s posebnim obrazovnim potrebama, u okviru redovitog obrazovnog sustava.

Na razini Federacije BiH inkluzivno obrazovanje temelji se na Okvirnom zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, br. 18/03), kao i na kantonalnim zakonima o osnovnom i srednjem obrazovanju, kojima se uređuju prava djece s posebnim obrazovnim potrebama, individualizacija nastave i stručna podrška u školama. Zakonske odredbe dodatno se razrađuju kroz kantonalne zakone o obrazovanju, pedagoške standarde i pravilnike o radu stručnih službi. Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti ima koordinacijsku i savjetodavnu ulogu, dok je neposredna odgovornost za organizaciju i provedbu inkluzije na kantonalnim ministarstvima obrazovanja.

Zakonski okvir predviđa pravo djece s posebnim obrazovnim potrebama na školovanje u redovitim osnovnim i srednjim školama, izradu individualiziranih obrazovnih planova (IOP), prilagodbu nastavnih metoda i sadržaja te angažman stručnih suradnika (pedagog, psiholog, edukacijski rehabilitator, logoped). Međutim, zbog različitih kapaciteta kantona, primjena ovih odredbi znatno varira u praksi (FMON, Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti, 2016). Praksa inkluzivnog obrazovanja u Federaciji BiH pokazuje izražene razlike između urbanih i ruralnih sredina, ali i među samim kantonima. U većim urbanim centrima, poput Sarajeva, Tuzle ili Mostara, prisutni su razvijeniji oblici podrške, uključujući stručne timove, asistente u nastavi i dodatne

edukacije nastavnika. Suprotno tomu, u manjim sredinama često nedostaju osnovni kadrovski i materijalni resursi potrebni za kvalitetnu inkluziju.

Najčešće su u redoviti obrazovni sustav uključena djeca s lakšim intelektualnim teškoćama, poremećajima pažnje i ponašanja, govorno-jezičnim teškoćama i specifičnim teškoćama u učenju. Djeca s težim oblicima invaliditeta i dalje su u velikoj mjeri upućena u specijalizirane ustanove ili ostaju izvan redovitog obrazovnog sustava, što ukazuje na ograničenu funkcionalnost inkluzije u praksi.

Iako su individualizirani obrazovni planovi zakonski obvezni, njihova se primjena često svodi na formalnu i administrativnu razinu. Nastavnici nerijetko nisu dovoljno stručno osposobljeni za rad u inkluzivnim razredima, a velik broj učenika po razrednom odjelu dodatno otežava individualizirani pristup. Problem predstavlja i nedostatak kontinuirane stručne podrške nastavnicima, kao i neujednačena dostupnost asistenata u nastavi među kantonima. U tom kontekstu inkluzija se u pojedinim školama svodi na formalnu integraciju učenika u redovite razrede, bez suštinske transformacije nastavnog procesa i prilagodbe školskog okruženja individualnim potrebama učenika. U Federaciji BiH praksa inkluzivnog obrazovanja suočava se s brojnim izazovima. Primjerice, u nekim kantonalnim školama učenici s teškoćama u učenju nemaju redovitu podršku asistenta u nastavi, zbog čega nastavnici istodobno rade s cijelim razredom i s učenikom koji zahtijeva dodatnu pažnju, što smanjuje kvalitetu individualnog pristupa. Također, uočeno je da individualizirani obrazovni planovi često ostaju formalni dokumenti koji se rijetko ažuriraju i ne prate sustavno napredak učenika tijekom školske godine. Dodatni problem predstavlja nedostatak specifičnih nastavnih materijala i udžbenika prilagođenih djeci s teškoćama, što ograničava stvarne mogućnosti inkluzije.

Unatoč brojnim izazovima, inkluzivno obrazovanje u Federaciji BiH ima značajne pozitivne učinke. Djeci s posebnim obrazovnim potrebama omogućuje se razvoj socijalnih kompetencija, osjećaj pripadnosti i veća uključenost u društvenu zajednicu. Istodobno se kod djece bez teškoća razvijaju vrijednosti tolerancije, empatije i uvažavanja različitosti. Na društvenoj razini inkluzija doprinosi smanjenju stigmatizacije i socijalne isključenosti te dugoročno može smanjiti troškove socijalne zaštite kroz veću samostalnost osoba s invaliditetom (Šehić i Hasanbegović, 2018).

Ključni izazovi inkluzivnog obrazovanja u Federaciji BiH odnose se na nedostatak adekvatno educiranog kadra, nedovoljan broj asistenata u nastavi, ograničene materijalne resurse te nedovoljno razvijenu međusektorsku suradnju između obrazovanja, zdravstva i sustava socijalne skrbi.

Unaprjeđenje sustava zahtijeva:

1. sustavnu i kontinuiranu edukaciju nastavnika iz područja inkluzivne pedagogije,
2. jasno definirane standarde za izradu i praćenje individualiziranih obrazovnih planova,
3. povećanje broja stručnih suradnika i asistenata u nastavi,
4. ujednačavanje prakse među kantonima,
5. jačanje sustava rane identifikacije i intervencije,
6. koordinaciju između obrazovnih, zdravstvenih i socijalnih institucija (FMON, 2016).

Poseban značaj ima i edukacija roditelja te šire društvene zajednice s ciljem smanjenja predrasuda i jačanja svijesti o važnosti inkluzivnog obrazovanja. Za unaprjeđenje inkluzivnog obrazovanja u Federaciji BiH ključne su konkretne mjere koje mogu povećati kvalitetu inkluzije u školama. Prije svega, potrebno je uvesti sustavnu i kontinuiranu edukaciju nastavnika na kantonalnoj razini, usmjerenu na inkluzivnu pedagogiju, prilagođene metode rada i upravljanje različitim obrazovnim potrebama u razredu. Nadalje, škole bi trebale imati jasno definirane procedure za izradu i praćenje individualiziranih obrazovnih planova, uključujući redovitu superviziju i evaluaciju od strane stručnih timova. Treća mjera odnosi se na jačanje podrške asistenata u nastavi kako bi se osigurala ravnomjerna dostupnost stručne pomoći. Osim toga, razvoj regionalnih resursnih centara koji pružaju savjetodavnu, psihološku i pedagošku podršku školama može značajno unaprijediti inkluzivnu praksu.

Inkluzivno obrazovanje u Federaciji Bosne i Hercegovine predstavlja zakonski definiran, ali u praksi još uvijek nedovoljno razvijen segment obrazovnog sustava. Decentralizirana struktura upravljanja, neujednačeni resursi među kantonima i nedostatak stručne podrške predstavljaju glavne prepreke uspješnoj provedbi inkluzije. Ipak, uz dosljednu primjenu zakonskih propisa, jačanje institucionalnih kapaciteta i kontinuirano ulaganje u obrazovanje, moguće je unaprijediti kvalitetu inkluzivnog obrazovanja i osigurati jednake obrazovne mogućnosti za svu djecu u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Analiza normativnog i praktičnog okvira inkluzivnog obrazovanja u Federaciji Bosne i Hercegovine ukazuje na izražen raskorak između formalno postavljenih zakonskih rješenja i njihove stvarne operacionalizacije u školama. Decentralizirani kantonalni sustav upravljanja obrazovanjem rezultira neujednačenom provedbom inkluzivnih politika, pri čemu kvaliteta podrške učenicima s

posebnim obrazovnim potrebama uvelike ovisi o financijskim, kadrovskim i organizacijskim kapacitetima pojedinih kantona.

Iako kantonalni zakoni predviđaju izradu individualiziranih obrazovnih planova i angažman stručnih suradnika, u praksi se IOP-ovi često svode na administrativni dokument bez jasnih pokazatelja praćenja napretka učenika. Primjeri dobre prakse uglavnom su ograničeni na veće urbane sredine, dok su ruralna područja suočena s kroničnim nedostatkom stručnog kadra i asistenata u nastavi. Ovakva situacija potvrđuje nalaze međunarodnih izvješća koja upozoravaju da formalna inkluzija bez stvarne prilagodbe nastavnog procesa ne dovodi do željenih obrazovnih ishoda.

2.2. Inkluzivno obrazovanje u Republici Srpskoj

Inkluzivno obrazovanje u Republici Srpskoj normativno je uređeno kroz centralizirani obrazovni sustav u kojem Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske ima ključnu ulogu u kreiranju, koordinaciji i nadzoru obrazovnih politika. Temelj pravnog okvira čini Zakon o osnovnom vaspitanju i obrazovanju Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, br. 81/22 i 55/23), kojim se jamči pravo svakog djeteta na jednako sudjelovanje u obrazovanju bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi. Navedenim zakonom propisano je da se osnovno obrazovanje ostvaruje u skladu s načelima jednakosti, dostupnosti i prilagodbe individualnim potrebama učenika, uključujući djecu s posebnim obrazovnim potrebama. Zakon predviđa mogućnost izrade individualiziranih obrazovnih programa, prilagodbu nastavnih metoda i oblika rada te uključivanje stručnih suradnika u obrazovni proces, sukladno potrebama učenika i procjeni stručnih tijela škole.

Dodatno, Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, br. 79/15, 63/20 i 100/23) naglašava važnost rane identifikacije i individualiziranog pristupa djeci s teškoćama u razvoju već u predškolskom razdoblju. Ovim zakonom predviđena je suradnja obrazovnih ustanova sa stručnim službama i resursnim centrima, što predstavlja važnu osnovu za razvoj inkluzivne prakse u kasnijim fazama obrazovanja.

Iako zakonski okvir u Republici Srpskoj formalno prepoznaje načela inkluzivnog obrazovanja, praksa pokazuje da je njihova provedba neujednačena. Brojna izvješća i analize ukazuju na nedostatak stručnog kadra, osobito defektologa, logopeda i psihologa, kao i na ograničenu dostupnost asistenata u nastavi, posebice u manjim i ruralnim sredinama (UNICEF BiH, 2021). Individualizirani obrazovni programi često se izrađuju kao formalna obveza, bez dosljedne primjene i sustavnog praćenja njihovih učinaka u nastavnom procesu.

U pojedinim školama u ruralnim područjima učenici s višestrukim teškoćama često se upućuju u specijalne škole jer lokalne osnovne škole nemaju odgovarajući stručni kadar niti materijalne uvjete za inkluziju. Također, zabilježeni su slučajevi u kojima su asistenti u nastavi angažirani samo povremeno ili u okviru projekata ograničenog trajanja, što rezultira prekidima u kontinuitetu podrške učenicima. Dodatni problem predstavlja neujednačenost u edukaciji nastavnika, pri čemu dio nastavnog kadra nema osnovne kompetencije za prilagodbu nastavnih metoda učenicima s posebnim obrazovnim potrebama. Navedene okolnosti upućuju na potrebu dugoročnog planiranja resursa, standardiziranih procedura i sustavnog osposobljavanja kadra kako bi se inkluzivno obrazovanje dosljedno provodilo.

Pozitivna strana sustava u Republici Srpskoj ogleda se u većoj formalnoj ujednačenosti propisa u odnosu na kantonalni sustav Federacije Bosne i Hercegovine. Međutim, inkluzija u praksi i dalje je pretežno usmjerena na djecu s lakšim oblicima teškoća, dok se djeca s kompleksnijim potrebama često upućuju u specijalizirane ustanove, što upućuje na ograničen doseg inkluzivne transformacije redovitih škola.

Iako Republika Srpska ima relativno jasno definiran zakonski okvir, praksa inkluzivnog obrazovanja zahtijeva dodatne, konkretne intervencije. Prvi korak odnosi se na jačanje mreže stručnih suradnika, uključujući defektologe, logopede, psihologe i socijalne radnike, koji bi kontinuirano pružali podršku nastavnicima u razredu. Druga preporuka odnosi se na standardizaciju izrade i provedbe individualiziranih obrazovnih programa, uz jasne smjernice i kontrolne mehanizme kako bi se osigurala njihova dosljedna primjena. Treća mjera podrazumijeva osiguravanje stalnog i dugoročnog financiranja asistenata u nastavi, čime bi se omogućila stabilna i ravnomjerna podrška svim učenicima. Četvrta mjera uključuje uvođenje programa mentorstva među školama, u okviru kojih bi škole s razvijenijom inkluzivnom praksom pružale podršku manje razvijenim ustanovama. Konačno, jačanje međusektorske suradnje sa zdravstvenim i socijalnim institucijama može unaprijediti identifikaciju potreba djece i omogućiti pravodobnu intervenciju.

U Republici Srpskoj inkluzivno obrazovanje normativno je ujednačenije zbog centraliziranog sustava upravljanja. Zakonodavni okvir jasno definira prava učenika s posebnim obrazovnim potrebama te obveze škola u pogledu prilagodbe nastave i osiguravanja stručne podrške. Međutim, praksa pokazuje da formalna jasnoća propisa ne jamči njihovu dosljednu provedbu.

Nedostatak defektologa, logopeda i psihologa, osobito u manjim sredinama, ograničava mogućnosti individualiziranog pristupa učenicima. Inkluzivna praksa često je usmjerena na djecu s

lakšim teškoćama, dok se učenici s kompleksnijim potrebama upućuju u specijalizirane ustanove. Time se potvrđuje da inkluzija u Republici Srpskoj još uvijek nije u potpunosti transformirala redovite škole, već funkcionira paralelno s posebnim sustavima obrazovanja.

2.3. Inkluzivno obrazovanje u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine predstavlja administrativno posebnu jedinicu s jedinstvenim obrazovnim sustavom koji funkcionira neovisno o entitetskim ministarstvima obrazovanja. Normativni okvir inkluzivnog obrazovanja u Brčko Distriktu temelji se ponajprije na Zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, donesenom odlukom supervizora, kojim se osigurava jedinstvena primjena obrazovnih standarda na cijelom području Distrikta.

Navedenim zakonom jamči se pravo na obrazovanje bez diskriminacije te se školama nameće obveza osiguravanja jednakih obrazovnih mogućnosti za svu djecu, uključujući djecu s posebnim obrazovnim potrebama. Zakon predviđa prilagodbu nastavnih sadržaja i metoda rada, izradu individualiziranih obrazovnih planova te uključivanje stručnih službi u proces procjene i pružanja podrške učenicima.

Pravni okvir dodatno je osnažen Statutom Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, kojim se obrazovanje definira kao jedno od temeljnih prava, uz jasno naglašeno načelo jednakosti i zabrane diskriminacije. Time se inkluzivno obrazovanje u Distriktu ne promatra isključivo kao pedagoško pitanje, već i kao pitanje ostvarivanja temeljnih ljudskih prava.

U praksi inkluzivno obrazovanje u Brčko Distriktu pokazuje određeni stupanj fleksibilnosti i institucionalne koordinacije, što je djelomično rezultat centraliziranog upravljanja obrazovanjem i manjeg broja škola. U pojedinim obrazovnim ustanovama razvijeni su oblici suradnje sa zdravstvenim i socijalnim institucijama, što omogućuje kvalitetniju procjenu potreba djece i planiranje odgovarajuće podrške (OSCE, 2020).

Međutim, unatoč relativno povoljnom normativnom okviru, praksa inkluzije u Brčko Distriktu suočava se s izazovima sličnima onima u entitetima. Nedostatak specijaliziranog stručnog kadra, ograničene mogućnosti kontinuiranog stručnog usavršavanja nastavnika te oslanjanje na projektne aktivnosti međunarodnih organizacija predstavljaju značajne prepreke razvoju održivog sustava inkluzivnog obrazovanja. U pojedinim školama učenici s poremećajima iz spektra autizma ili složenijim razvojnim teškoćama nemaju adekvatno prilagođene nastavne materijale niti kontinuiranu

stručnu podršku, što otežava njihovo uključivanje u redovite razrede. Dodatno, nastavnički kadar često nije dovoljno osposobljen za primjenu diferenciranih nastavnih metoda, što rezultira time da učenici s posebnim obrazovnim potrebama dobivaju minimalnu ili parcijalnu podršku. Primjerice, u jednoj osnovnoj školi asistenti u nastavi dostupni su isključivo u jutarnjoj smjeni, dok učenici u poslijepodnevnoj smjeni ostaju bez odgovarajuće podrške, što izravno utječe na njihove obrazovne ishode. Ovakve situacije ukazuju na potrebu za kontinuiranim profesionalnim razvojem nastavnika, boljom raspodjelom kadra i resursa te razvojem praktičnih smjernica za škole.

U Brčko Distriktu potencijal za unaprjeđenje inkluzivnog obrazovanja leži u jačanju koordinacije između škole, obitelji i nadležnih institucija. Konkretno, preporučuje se uspostava jedinstvenog sustava praćenja djece s posebnim obrazovnim potrebama, kojim bi se prikupljali podaci o napretku, izazovima i individualnim potrebama svakog učenika. Nadalje, nužno je sustavno razvijati edukaciju nastavnika i stručnog kadra kroz kontinuirane radionice i seminare usmjerene na inkluzivne strategije. Brčko Distrikt također može dodatno osnažiti suradnju s međunarodnim organizacijama, koristeći projekte kao dodatni izvor resursa, uz obvezu njihove integracije u dugoročnu strategiju razvoja obrazovanja.

Osim toga, škole bi trebale uspostaviti mentorske timove koji bi nadzirali provedbu individualiziranih obrazovnih planova i omogućavali razmjenu dobrih praksi među ustanovama. Konačno, razvoj lokalnih resursnih centara koji bi pružali stručnu i psihosocijalnu podršku izravno u školama omogućio bi veću dostupnost i kvalitetu inkluzivne podrške.

Inkluzija u Brčko Distriktu često ovisi o individualnom angažmanu nastavnika i stručnih suradnika, umjesto o jasno definiranim i sustavno podržanim procedurama, zbog čega inkluzivna praksa nerijetko ostaje parcijalna i neujednačena, bez dugoročne stabilnosti. Unatoč navedenim ograničenjima, Brčko Distrikt ima potencijal razviti funkcionalan model inkluzivnog obrazovanja, utemeljen na dosljednoj primjeni zakona, jačanju stručnih kapaciteta i učinkovitijoj institucionalnoj koordinaciji, koji bi mogao poslužiti kao primjer dobre prakse u Bosni i Hercegovini.

Brčko Distrikt predstavlja specifičan model zbog centraliziranog upravljanja obrazovanjem i manjeg broja obrazovnih ustanova. Takva struktura omogućuje bržu koordinaciju među institucijama i potencijalno učinkovitiju provedbu inkluzivnih mjera. U praksi su vidljivi određeni pomaci u međusektorskoj suradnji, osobito u području procjene potreba djece i planiranja podrške.

Unatoč tome, inkluzija u Brčko Distriktu u velikoj se mjeri oslanja na individualni angažman nastavnika i projektne aktivnosti međunarodnih organizacija. Nedostatak trajnih sustavnih rješenja,

kontinuirane edukacije nastavnika i stabilnog financiranja asistenata u nastavi ograničava održivost inkluzivne prakse.

3. RASPRAVA I PRIJEDLOZI ZA UNAPRJEĐENJE INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA

Na temelju provedene analize može se zaključiti da je temeljni izazov inkluzivnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini nedovoljna operacionalizacija postojećeg normativnog okvira. Kako bi se premostio jaz između zakonskih rješenja i stvarne prakse, nužno je usmjeriti se na nekoliko ključnih područja.

Prvo, potrebno je uspostaviti sustavnu i kontinuiranu edukaciju nastavnika iz područja inkluzivne pedagogije, s naglaskom na diferencirane metode poučavanja, upravljanje raznolikošću u razredu i primjenu individualiziranih obrazovnih planova. Primjeri dobre prakse iz europskih obrazovnih sustava pokazuju da dugoročni programi stručnog usavršavanja imaju znatno veći učinak od povremenih seminara

Drugo, nužno je standardizirati izradu, provedbu i evaluaciju individualiziranih obrazovnih planova na svim razinama obrazovanja. Jasno definirani kriteriji i pokazatelji napretka omogućili bi dosljedniju primjenu IOP-ova te njihovu funkcionalnu integraciju u nastavni proces.

Treće, osiguravanje stabilnog i dugoročnog financiranja asistenata u nastavi predstavlja preduvjet kvalitetne inkluzije. Iskustva drugih europskih zemalja ukazuju da asistenti trebaju biti sastavni dio školskog sustava, a ne privremeno rješenje ovisno o projektnim sredstvima.

Četvrto, jačanje međusektorske suradnje između obrazovanja, zdravstva i sustava socijalne skrbi ključno je za ranu identifikaciju teškoća i pravodobnu intervenciju. Uspostava regionalnih resursnih centara mogla bi znatno naprijediti dostupnost stručne podrške školama.

4. ZAKLJUČAK

Ovaj rad ukazuje da inkluzivno obrazovanje u Bosni i Hercegovini posjeduje relativno razvijen normativni okvir usklađen s međunarodnim standardima, ali da njegova provedba u praksi ostaje fragmentirana i neujednačena. Analiza triju obrazovnih sustava pokazuje da se inkluzija često svodi na formalno uključivanje učenika u redovite razrede, bez dubinske transformacije nastavnog procesa i školskog okruženja.

Doprinos ovoga rada ogleda se u komparativnom sagledavanju zakonskih rješenja i prakse inkluzije u Federaciji Bosne i Hercegovine, Republici Srpskoj i Brčko Distriktu te u argumentiranom

oblikovanju prijedloga za unaprjeđenje sustava. Zaključno, uspješna inkluzija zahtijeva dosljednu provedbu zakonskih odredbi, jačanje institucionalnih kapaciteta i kontinuirano ulaganje u profesionalni razvoj nastavnika, kako bi inkluzivno obrazovanje postalo stvarna, a ne samo deklarativna vrijednost obrazovnog sustava.

Inkluzivno obrazovanje u Bosni i Hercegovini predstavlja temeljno pravo svakog djeteta i ključni princip suvremenog obrazovnog sustava. Analiza normativnog okvira i prakse u Federaciji Bosne i Hercegovine, Republici Srpskoj i Brčko Distriktu pokazuje da, iako su zakonske odredbe i međunarodni standardi jasno usmjereni prema jednakom pristupu obrazovanju za djecu s posebnim obrazovnim potrebama, provedba inkluzije u školama i dalje ostaje neujednačena te ograničena strukturnim, kadrovskim i financijskim izazovima.

U Federaciji Bosne i Hercegovine decentralizirani kantonalni sustav dovodi do različitih razina primjene inkluzivnih politika, pri čemu se prava djece često osiguravaju formalno, ali bez dosljedne individualizacije nastave. Republika Srpska, s centraliziranijim pristupom i preciznije definiranim zakonskim odredbama, pokazuje određene prednosti u formalnoj regulaciji, ali se i dalje suočava s izazovima u dostupnosti stručnog kadra i osiguravanju kontinuirane podrške školama. Brčko Distrikt, iako raspolaže jedinstvenim zakonodavnim okvirom i centraliziranom upravom, susreće se s poteškoćama u održivoj provedbi inkluzivnih praksi te se u znatnoj mjeri oslanja na projekte i inicijative međunarodnih organizacija.

Zajednički problem svih obrazovnih sustava jest izražen jaz između zakonskog okvira i njegove stvarne primjene u školama. Inkluzija se često svodi na fizičku prisutnost djece u redovitim razredima, dok su ključne sastavnice inkluzivnog obrazovanja – individualizirani pristup, kontinuirana stručna podrška, suradnja s obitelji i transformacija nastavnih metoda – nedovoljno razvijene.

Unaprjeđenje inkluzivnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini zahtijeva sustavnu i koordiniranu djelatnost: ulaganje u profesionalni razvoj nastavnika, osiguravanje stručne i asistivne podrške, izradu i praćenje individualiziranih obrazovnih programa, ranu identifikaciju i intervenciju te intenzivnu međusektorsku suradnju između obrazovanja, zdravstva i sustava socijalne skrbi. Samo dosljednom primjenom zakonskih odredbi i međunarodnih standarda, uz prilagodbu stvarnim potrebama učenika, moguće je ostvariti inkluzivno obrazovanje koje nije samo formalno priznato, već i stvarno učinkovito i društveno korisno.

Zaključno, inkluzivno obrazovanje u Bosni i Hercegovini ima zakonsku i institucionalnu osnovu, no ključ uspjeha leži u praksi, raspoloživim resursima i kontinuiranom unaprjeđenju kapaciteta školskog sustava. Njegova puna učinkovitost ovisi o spremnosti svih dionika – od državnih i entitetskih institucija do nastavnika, roditelja i lokalnih zajednica – da inkluziju prepoznaju i dosljedno provode kao temeljno društveno i obrazovno pravo svakog djeteta.

5. LITERATURA

1. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke (2016) *Smjernice za inkluzivno obrazovanje u Federaciji Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: FMON.
2. Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske (2023) *Pedagoški standardi i normativi za osnovno obrazovanje*. Banja Luka: MPK RS.
3. Narodna skupština Republike Srpske (2015) *Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju Republike Srpske*. Službeni glasnik Republike Srpske, 79/15, 63/20, 100/23.
4. Narodna skupština Republike Srpske (2022) *Zakon o osnovnom vaspitanju i obrazovanju Republike Srpske*. Službeni glasnik Republike Srpske, 81/22, 55/23.
5. Office of the High Representative (2001) *Law on Primary and Secondary Education of the Brčko District of Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: OHR.
6. Ombudsmen of Bosnia and Herzegovina (2024) *Pravni okvir obrazovanja u BiH – entiteti i Distrikt*. Sarajevo: Ombudsmen BiH. url: https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obudsmen_doc2020040610242215bos.pdf [pristupljeno: 9.1.2026]
7. OSCE (2020a) *Inclusive education in Bosnia and Herzegovina: Brčko District perspective*. Sarajevo: Organization for Security and Co-operation in Europe.
8. OSCE (2020b) *Inclusive education in Bosnia and Herzegovina: Challenges and perspectives*. Sarajevo: Organization for Security and Co-operation in Europe.
9. Skupština Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (2008) *Statut Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine*. Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine.
10. Šehić, D. i Hasanbegović, S. (2018) Inkluzivno obrazovanje u Bosni i Hercegovini: izazovi i perspektive, *Pedagoška stvarnost*, 64(3), 245–260.
11. UNESCO (1994) *The Salamanca statement and framework for action on special needs education*. Paris: UNESCO.
12. UNESCO (2017) *A guide for ensuring inclusion and equity in education*. Paris: UNESCO Publishing.
13. UNESCO (2020) *Country report: Bosnia and Herzegovina – Inclusive education*. Paris: UNESCO.
14. UNICEF Bosnia and Herzegovina (2021a) *Analiza inkluzivnih politika u Republici Srpskoj*. Sarajevo: UNICEF.
15. UNICEF Bosnia and Herzegovina (2021b) *Smjernice za unapređenje inkluzivnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: UNICEF.
16. United Nations (1989) *Convention on the Rights of the Child*. New York: United Nations.
17. United Nations (2006) *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. New York: United Nations.
18. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine (2003) *Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini*. Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, 18/03.
19. Vlada Federacije Bosne i Hercegovine – VRIFBiH (2024) *Analiza stanja inkluzivnog obrazovanja u Federaciji Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: VRIFBiH.
20. Vlada Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, Odjeljenje za obrazovanje (2022) *Izveštaj o stanju obrazovanja u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine*. Brčko: Vlada Brčko Distrikta BiH.